

ЕТИЧНІ ВИМІРИ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ В. СТУСА

Лірику В. Стуса можна правомірно назвати літературою українського андеграунду 60–80-х років ХХ століття. Ті, кому довелося пережити той період, конче мушили обирати між свободою та переслідуванням, творчістю і мовчанням. Спробуємо поглибити портрет тогочасного митця, зосередившись на життєтворчості В. Стуса.

Етичні координати поетичного світу В. Стуса важко однозначно вписати до певної світоглядної парадигми. Рушієм змін цього світу є людина відповідальна, для якої справедливість і честь – неодмінні орієнтири, а повсякчасне себетворення та себеперевершення – це спосіб жити. Дослідники В. Стуса (Юрій Шевельов [1], В. Вовк [4], М. Коцюбинська [8], Л. Тарнашинська [7], Р. Корогодський [2], В. Моренець [3] та інші) по-різному класифікували художні пошуки поета, однак усі вони суголосні в одному: життєтворчість є засадничою. Тобто, життєві принципи перетікають в індивідуальну творчість і навпаки, ліричне «Я» почасти є відбитком «Я» митця, а частково натякає на образ подиву гідної людини.

Художньо-естетичний світ В. Стуса, зокрема концепція його поезії та, власне, поетична мова, привертав увагу численних дослідників. Так, Л. Тарнашинська [7, с. 68] визначає творчість В. Стуса як зрощену на «концепції самопізнання людини в умовах межового буття». Юрій Шевельов класифікує поезію В. Стуса непрограмовою, такою, яка *«відбиває думки й почуття в формуванні, багатство якої – у мінливості переживань»* [2, с. 371–372]. В. Моренець, потверджуючи думку Юрія Шевельова про Стусове *«постійне духовне самовоздвиження (незалежно від теми чи мотиву)»* [3, с. 95], наголошує на *«винятковій виразності і сталій структурованості духовного стану, що...за будь-яких мотивів і тем є у В. Стуса єдиним і наскрізним предметом художнього втілення, який при цьому регламентує образно-стильові форми останнього»* [3, с. 100]. Таким чином, можна узагальнити, що і спроба охопити духовне переживання у процесі становлення і зростання, і намагання зафіксувати відбитки найтонших порухів людської душі, і вміння розпросторити час та оживити простір – усе це властиве поетичним текстам В. Стуса і є засадничим у моделюванні його ліричного «Я».

З огляду на природу ліричного «Я», поезію В. Стуса можна класифікувати як «лірику самодемонстрації» [10, с. 182], адже суб'єкт лірики зазнав різьного впливу автора як особистості і водночас сформувався

внаслідок творчого переосмислення приватного досвіду. За визначенням В. Моренця, це «високоасоціативна лірика» [3, с. 98], у якій «у різний спосіб окреслена парадигма духовно-емоційного відруху є композиційною матрицею усієї художньої картини і заміняє собою об'єктивний фізичний час» [3, с. 102]. Дослідник також відзначає властиву ліриці В. Стуса етичну площину, яка помітно відрізняється від звичної і яка важить насамперед у сприйнятті поетичних текстів: «...лірика Стуса має свою власну, відмінну од загальносуспільної, категоріальну сітку, моральноетичні координати і символи, розуміння яких дозволяє збагнути смисл його вірша в особливій трансцендентній спрямованості останнього [3, с. 109].

За Інгарденом, є чотири рівні художнього тексту: перший рівень – фонологічний, другий – рівень значенневих одиниць, третій – зображення періодів, образи (так звані «вигльонди»), що тягнуть за собою місця недоокреслень, а четвертий рівень – представлені предмети і світи, сюжетно-фабульне існування твору [9, с. 75]. Виходячи із зауважених особливостей художнього світу, вважаємо доцільним послуговуватися в інтерпретації поетичних текстів засновками рецептивної естетики Р. Інгардена, зокрема тим її сегментом, який стосується місць недоокреслень, оскільки вони важать у сприйнятті поетичної мови В. Стуса.

За І. Фізером, Інгарденова невизначеність має три типи: «незацікавлене зацікавлення / невизначена визначеність» (невизначеність об'єкта), «невизначеність, залежна від текстуальної обмеженості» (невизначеність значення), «диференційована / недиференційована невизначеність» (незрозуміло, як інтерпретувати фразу) [9, с. 113–114]. На мою думку, у віршах В. Стуса є усі три типи невизначеності, об'єкт, значення і фраза можуть одночасно бути і, на перший погляд, зрозумілими, і мати численні інтерпретації, кожна з яких не буде гарантовано однозначною.

Одне з наріжних питань поезії В. Стуса – як бути людиною, тобто людиною, яку можна правомірно назвати вільною і чесною. Звернемося до визначення людини, запропонованого М. Поповичем: «Людина вільна – це означає, що вона перебуває у вільному стані, себто “серед своїх”» [5, с. 134]. Людина Стуса, перебуваючи фізично поза колом так званих «своїх», етично й психологічно живе зі «своїми», чим і наснажується, звідки й черпає силу витримувати гідно життєві випробування. Це людина відповідальна, яка не боїться робити вибір і вповні свідомо наслідків свого вибору. На завершення доповіді, розглянемо декілька поезій, де у місцях недоокреслень постає цілий світ прихованої свободи.

У вірші «Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...» [6, с. 34] ліричне Я упевнено долає перешкоди, оскільки впевнене, що прямує до правди, шлях

його не є марним. Текст сплетений зі слів, семантично пов'язаних із рухом і простором, що, в свою чергу, посилює ефект руху тут-і-тепер. Поєднання абстрактного і матеріального, як от *«душа, запрагла неба, всерозкриленна, держить путь на стовп веселого вогню»*, оживлює поетичну тканину, додає їй етичного підґрунтя. Це – життєтворчість, представлена словом. Цитую вірш: *«Крізь сотні сумнівів я йду до тебе, / добро і правдо віку. Через сто / зневір. Моя душа, запрагла неба, / всерозкриленна, держить путь на стовп / веселого вогню, що осіяний / одним твоїм бажанням – аж туди, / де не ступали ще людські сліди, / з щовба на щовб, аж за смертельні грані / людських дерзань, за чорну порожнечу, / де вже нема ні горя, ні біди, / і врочить порив: не спиняйся, йди. / То шлях правдивий. Ти – його предтеча»*.

Простір так чи інакше присутній у багатьох поезіях автора. І саме простору найчастіше стосуються місця невизначеності: абсолютно не названі місце перебування ліричного Я, обставини, які склалися, і не зовсім ясно, як це розуміти. Наприклад, у вірші *«Будні тут тобі про свято...»* [6, с. 42] умовно є два елементи композиції: перший синтаксично узагальнює «попри», на які наражається ліричне Я (*«Будні тут тобі про свято, / а про свято – будні правлять. / Хоч занадто творчу хату / пильні погляди буравлять, / хоч твоє зголіле серце / тут обмацують руками...»*), другий – надає аргументи, чому такий спосіб життя того вартий (*«...не зважай на те, не сердься: / те одвічне, що над нами, / стріли повиймає з рани / і губами обцілує – / адже хвиля пожадана / убиваючи рятує»*). І, вочевидь, попри багато пересторог так і не названого ув'язнення і неволі, ліричне Я мотивоване правити свого, триматися означеного курсу, оскільки вірить у справедливість.

Наостанок, розглянемо вірш *«Вже цілий тиждень обживаю хату...»* [6, с. 14]. Тут ліричне Я замкнене у тісному просторі, який хоч і не названо, але за описом цілком є в'язницею: *«...Стілець і ліжко, вільних три квадрати, / що сповнені цілющого добра / небес просвітлених...»*. Що ж відбувається у цьому просторі? Єдине, з чим контактує ліричне Я, це – сонце, небесне світило, яке не в змозі бути байдужим до долі суб'єкта лірики: *«Сонця синє груддя / аж ломиться у затісне вікно. / Оце тобі про славу і огруддя. / Оце воно, життя. Оце – воно»*. Фінальна фраза поезії звучить як вирок, знову ж таки, неясно ким і кому виголошений. Однак виглядає так, що ліричне Я незворушне, воно стоїчно сприймає обрану дійсність і живе у світі ідей, значно ширшому й радіснішому, ніж декілька квадратних метрів нової оселі.

Отже, поезія В. Стуса – у найліпшому значенні людиноцентрична. Її ліричне Я вірить у людину, яка гідна бути носієм добра, свободи і справедливості. Майстерно прописані місця невизначеностей (і

визначеностей) якнайповніше дають простір читацькій уяві. Це глибоко оптимістична лірика, не засліплена горем і безнадією, а зрощена на внутрішній силі і віри в правду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / упоряд. О. Зінкевич і М. Француженко. Укр. Вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, Балтимор – Торонто, 1987. 463 с.
2. Корогодський Р. Брама світла. Шістдесятники. Львів : Вид-во Українського Католицького Університету, 2009. 654 с.
3. Моренець В. Оксиморон: Літературознавчі статті, дослідження, есеї. Київ : Аграр Медіа Груп, 2010. 528 с.
4. Не відлюбив свою тривогу ранню... Василь Стус – поет і людина. Спогади, статті, листи, поезії. Київ : «Український письменник», 1993. 399 с.
5. Попович М. Бути людиною. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 223 с.
6. Стус В. Зібрання творів: у 12 т. Том третій: Час творчості / Dichtenszeit; редкол.: Д. Стус. Київ : Факт, 2008. 752 с.
7. Тарнашинська Л. Сюжет доби: дискурс шістдесятництва в українській літературі ХХ століття. Київ : Академперіодика, 2013. 674 с.
8. «У мерехтінні найдорожчих лиць»: Згадуючи Михайлину Коцюбинську. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. 576 с.
9. Фізер І. Філософія літератури / за наук. ред. В. Моренця. Київ : НаУКМА; Аграр Медіа Груп, 2012. 217 с.
10. Travis Lane M. Contemporary Canadian Verse: The View from Here. University of Toronto Quarterly. Volume 32, (2). University of Toronto press, winter 1982/3. 179-190.

Шаф О. В.
(м. Дніпро)

КОНЦЕПТУАЛЬНІСТЬ МАТЕРИНСЬКОЇ ФІГУРИ В ЛІРИЦІ ВАСИЛЯ СТУСА: ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Основна тема лірики Василя Стуса – власне Я,¹ адже світ у ній не лише репрезентований крізь суб'єктивну призму, а постає як знак, код інсайту ліричного суб'єкта, художнє пізнання якого й становить творчу мету. Герметичний текст В. Стуса – це вербалізований психічний космос, «систему координат» якого складають страхи, бажання, гризоти, тривоги, пориви.

---

¹ Ю. Шевельов слушно зауважував, що «в певному сенсі Стус пише в більшості своїх поезій... одну, свою, власну симфонію» [11, с. 1044].